

Summary**S.T.Zolotukhina****Specific Features of the Source Basis Use in Historical and Pedagogical Researches**

The approaches of modern scientists to determining of the essence of the historical and pedagogical source and its role in the developing of high-quality scientific research of historical and pedagogical character have been defined in the article; the forms of representation of the historical and pedagogical source basis (primary, actualised, potential) have been reflected in the article; approaches to the source classification (according to the amount, content, ways of codification, origin, places of storing, ways of presenting) have been determined and described; specific features of the source base use in historical and pedagogical researches dealing with pedagogical issues (didactic, upbringing, administrative), personalities' heritage and their contribution to the development of the pedagogical science, problems of comparative pedagogy have been revealed in this article.

Key words: source basis, source, classification, historical and pedagogical research.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК: 373.018.523(091)(477)**Г.І.ІВАНЮК,**

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Київ)

Підходи до відбору джерельної бази дослідження соціально-педагогічних засад розвитку сільської школи в Україні (друга половина 50-х – 90-ті рр. XX ст.)

У статті розкрито основні підходи та принципи до відбору джерельної бази історико-педагогічного дослідження теми «Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (друга половина 50-х–90-ті рр. XX ст.)». Проаналізовано сучасні підходи щодо історико-педагогічних досліджень. Виокремлено сутнісні особливості досліджень соціально-педагогічних засад розвитку сільської школи та їх багатоплановість, що визначає потребу вдосконалення інтердисциплінарного підходу до відбору джерел. Автор відходить від формаційного підходу до відбору джерельної бази дослідження. Джерела дослідження класифіковано й представлено за окремими групами: джерела історіографічного характеру, джерела документальні, джерела оповідні та особового походження, джерела масові, джерела підручникотворення та електронні джерела.

Ключові слова: джерельна база, історіографія, підходи, принципи, розвиток сільської школи, соціально-педагогічні засади.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Відбір джерельної бази історико-педагогічного дослідження соціально-педагогічних засад розвитку сільської школи в Україні ми розглядаємо, починаючи з другої половини 50-х років XX ст. (нижня межа). У ці роки характерними є системні зміни державної стратегії щодо підготовки сільських школярів до праці в сільському господарстві, промисловості, а також у закладах соціально-культурної сфери села. В умовах часткової лібералізації суспільного життя з'явилися педагогічні праці з актуальних проблем розвитку структур і типів сільських загальноосвітніх навчальних закладів, вдосконалення змісту, форм шкільної освіти учнів і підготовки вчителя до роботи в сільській школі.

Верхньою межею студіювання означеної проблеми є кінець 90-х років XX ст. коли розпочалася розбудова сільської школи в незалежній Україні, а саме модернізація сільської школи в умовах ринкових відносин на особистісно орієнтованій освітній парадигмі.

Джерелознавча база історико-педагогічного дослідження соціально-педагогічних засад розвитку сільської школи в Україні (друга половина 50-х – 90-ті роки XX ст.) є багатоплановою, оскільки предмет дослідження лежить у площині соціально-економічної (культурної, демографічної) та педагогічної сфер.

Аналіз досліджень і публікацій... Основою для обґрунтування підходів до відбору джерелознавчої бази з означеної теми є праці українських науковців, що відображають загальні підходи до відбору історіографії та джерельної бази історико-педагогічних досліджень. З огляду на те, що дослідження соціально-педагогічних засад розвитку сільської школи вимагає комплексного вивчення педагогічних процесів і явищ, вагомими є ключові ідеї про комплексний підхід до виокремлення джерелознавчої бази історико-педагогічного дослідження «з точки зору багатовекторності видів джерел» (Н.Гупан) [23], систему джерелознавчої бази педагогіки (В.Биков) [9], вихідні положення періодизації педагогічної думки в окреслених хронологічних межах (Н.Гупан

[23], О.Сухомлинська [71]) розвитку школи в умовах трансформацій системи освіти (Л.Березівська [6], В.Курило [45]); впливу освітніх парадигм на розвиток освіти (історичної) в радянську добу (О.Пометун, Г.Фрейман [65]); загальні підходи до періодизації педагогічної думки (А.Бондар [11], Я.Бурлака [12], П.Дроб'язко [28], А.Джурицький [26], О.Дзевєрін [60], Б.Кобзар [60], Д.Луцик [49], О.Любар [51], В.Марочко [55], Ю.Руденко [12], М.Стельмахович [51], Д.Федоренко [51], М.Ярмаченко [80]).

Результати вивчення окресленої проблеми, засвідчують відсутність комплексного дослідження підходів до відбору джерельної бази соціально-педагогічних засад розвитку сільської школи в окреслених хронологічних і географічних межах як наукової проблеми.

Виклад основного матеріалу... Значний пласт історіографічних праць, стверджує думку про засвідчує значний інтерес українських науковців до вироблення підходів щодо систематизації джерел дослідження. Актуалізуємо ті, що мають значущість з огляду вироблення підходів до дослідження соціально-педагогічних засад розвитку сільської школи в Україні (друга половина 50-х – 90-ті рр. XX ст.).

Зміна освітніх парадигм – від колективістської (в радянську добу) до особистісно орієнтованої (в незалежній Україні) зумовила трансформацію вектора історико-педагогічних досліджень. У науковій праці «Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем» (2003) О.ухомлинська обґрунтовує основні підходи щодо істотко-педагогічних досліджень, що складають методологічне підґрунтя дослідження, типологію підходів до історико-педагогічних досліджень, що ґрунтується на соціокультурній, культурно-антропологічній, педагогічній домінантах [71, с.2].

У контексті заявленої теми заслуговують на увагу підходи до обґрунтування принципів відбору джерельної бази історико-педагогічного дослідження в науковому доробку О.Адаменко. Увага науковця акцентована на якнайповніше відображення всіх аспектів дослідження, врахування принципів: взаємодоповнюваності, різноманітності, незалежності, надійності джерел [2].

У контексті предмета дослідження становить інтерес, обґрунтований В.Курилом, критеріально-комплексний підхід до вивчення педагогічної думки [45, с.14]. Оскільки розвиток сільської школи ми розглядаємо як соціально-освітній феномен то на процеси та явища, що зумовлювали її трансформацію впливали запити суспільства щодо освітньо-трудової підготовки учнів сільської школи, педагогічна думка та соціокультурне середовище села. Тому різноплановість джерельної та історіографічної бази зумовлена предметом нашого наукового пошуку.

Вивчення концепцій, теорій, осмислення подій і явищ потребує ґрунтовної методологічної бази, адекватних підходів [23, с.9–12], принципів відбору історіографії та джерельної бази історико-педагогічного дослідження, що уможливорює достовірний аналіз педагогічних процесів і явищ; взаємозв'язків між потребами суспільства щодо підготовки учнів сільських шкіл до праці (сільського соціуму) та трансформацією мети, змістово-методичним забезпеченням, динамікою мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, професійною підготовкою вчителя до роботи в сільській школі.

Аналіз стану вивчення та наукового розроблення проблеми розвитку сільської школи в Україні в означених хронологічних межах як цілісного соціально-педагогічного феномена в другій половині XX ст. уможливорює отримання нових знань і висновків щодо педагогічних явищ, внеску педагогічної теорії в обґрунтування тенденцій і суперечностей, що були характерні для трансформації сільської школи на різних етапах її розвитку. Запропонована тема є багатопланова. Вона потребує виокремлення специфічної джерельної бази, що уможливить вибір інструментарію для оцінки педагогічних явищ і процесів. Це можливо за умов обґрунтування підходів і принципів відбору джерел.

Для відбору джерельної бази історико-педагогічного дослідження теми «Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (друга половина 50-х – 90-ті рр. XX ст.)» нами виокремлено підходи, що найістотніше відображають предмет пошуків. Історіографічний підхід є основою виявлення стану проблеми в історико-педагогічній науці. Хронологічний підхід уможливорює виявлення характеру динаміки сільської школи в досліджуваній період, виокремлення періодів її розвитку. Соціокультурний – є підґрунтям для встановлення взаємозв'язків соціальних, культурних, природних, економічних, демографічних чинників та їх впливу на розвиток сільської школи як суспільного феномену, становлення суспільно значущих якостей людини, необхідних для розвитку суспільно-історичних процесів. Парадигмальний підхід уможливорює цілісність дослідження моделей шкільної освіти, взаємозв'язки між державними механізмами її регулювання та змінами мети, завдань, змістово-методичного та організаційного забезпечення розвитку сільської школи в окремих хронологічних межах. Міжпарадигмальний – допомагає встановити багатовимірність взаємозв'язків сільської школи, їх вплив на постановку та розвиток цілей, змісту освітнього процесу, є визначальним щодо функціонування освітніх систем в соціокультурній освітній ситуації. Формацийний підхід забезпечує історико-педагогічний пошук

шляхів розвитку вітчизняної сільської школи за суспільних умов радянської доби та ринкової економіки в незалежній Україні. Цивілізаційний – дає змогу обґрунтувати прогностичні шляхи розвитку сільської школи, оскільки розвиток цивілізації корелюється з розвитком освіти (школи) як явища культури.

На основі сформульованих вище підходів до відбору джерельної бази означеного дослідження нами виокремлено наступні принципи: достовірності, системності, інтердисциплінарності, обумовленості внутрішніх соціально-педагогічних зв'язків розвитку сільської школи. Окреслені підходи і принципи до відбору джерельної бази склали основу нашого дослідження; в наукових пошуках використовуємо класифікацію джерельної бази подану Н.Гупаном [22].

Джерела в тій чи іншій мірі відображають специфіку педагогічного процесу, явищ та віддзеркалюють стан суспільної думки щодо актуальних проблем підготовки учнівської молоді до життя та праці. Тому публікації, щодо загальних соціально-педагогічних проблем розвитку освіти й ті, що розкривають специфіку розвитку сільської школи, розглядаємо для виявлення часткового або загального наукового факту для з'ясування закономірностей і тенденцій її трансформації в окреслених хронологічних межах.

З огляду на специфіку дослідження розвитку сільської школи як соціокультурного феномена та відсутність його цілісного дослідження, історіографічні праці можуть слугувати як джерела історико-педагогічного пошуку, розкривають тенденції, закономірності розвитку школи на селі в різні періоди та її зв'язки із соціокультурним середовищем села.

Джерелознавчі, історіографічні праці (монографії) вможливають студіювання різних підходів до висвітлення історико-педагогічного процесу в конкретних хронологічних межах. Цінними для дослідження є відображення фактів суспільних та освітніх перетворень, концепцій розвитку освіти, прогресивні (для цього часу) педагогічні ідеї та практики (О.Адаменко [2], О.Аніщенко [3], Н.Гупан [23], О.Сухомлинська [71]).

В історико-педагогічних дослідженнях реалізується міждисциплінарний (інтердисциплінарний) підхід, оскільки вони ґрунтуються на вивченні історії, соціології, економіки, демографії та педагогічних закономірностях явищ і процесів. Вивчення педагогічних явищ, актуалізує осмислення фактів, що впливали на розвиток сільської школи в окреслених хронологічних і територіальних межах дослідження, значущість мають праці з історії, зокрема «Історія селянства Української РСР». У ній подано статистичні матеріали, котрі стверджують позитивну динаміку взаємозв'язків сільських шкіл із соціокультурним середовищем села (1958–1965), випереджувальний розвиток соціальної сфери села, що забезпечував зростання культурного рівня селян та умов для функціонування школи в сільській місцевості. Ми не беремо до уваги ідейно-політичну заангажованість змісту та оцінки історичних фактів [33, с.515].

Історіографічними джерелами є праці з історії школи та освіти, що відображають окремі аспекти розвитку сільської школи в досліджуваній період, а саме: «Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965)» (М.Гриценко) [20], «Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967)» (А.Бондар) [11], «Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади» (М.Гриценко) [21].

До джерел історіографічних відносимо аналітичні статті, що висвітлюють історико-педагогічний процес у межах заявленого періоду дослідження. Окремі з них містять інформацію, що відноситься до історіографії проблеми та є цінними для формування джерельної бази дослідження. До них відносимо наукові статті педагогів-практиків і науковців щодо розвитку сільської школи на шпальтах періодичних видань, а саме: «Радянська школа» (1945–1991), «Рідна школа» (1991–2008), «Советская педагогика» (1958–1990). В умовах лібералізації суспільного життя простежується новий етап у розвитку педагогічної думки. За результатами вивчення опублікованих джерел з'ясовано вплив лібералізації суспільних умов, послаблення адміністративного тиску на формування педагогічної думки (В.Сухомлинський [73; 74; 75], І.Ткаченко [76]). З'ясовано взаємозв'язок між соціальними запитами суспільства щодо шкільної освіти учнів сільських шкіл та висвітленням у наукових студіях економічних чинників впливу на розміщення сільських шкіл, розвиток їх структур та формування шкільної мережі (М.Леонов [47]). У контексті подолання відмінностей між сільською школою із міською значна увага приділялася висвітленню змістово-методичного забезпечення трудового навчання в сільських школах та діяльності учнівських виробничих бригад (А.Дьомін [29], В.Моцак [59], І.Ткаченко [77], В.Сухомлинський [72]).

Ми опираємося на аналітичні статті з актуальних проблем реформування школи, приведення змісту освіти до економічних вимог суспільства, вироблення шляхів розвитку школи. З огляду на об'єкт і предмет дослідження значущими є праці українських педагогів І.Білодіда [10], Є.Березняка [7; 8], А.Беляєва [5], С.Гончаренка [17; 18], О.Дзеверін [60], М.Леонова [47], Ф.Михайлова [58], В.Селіванова [68].

Різноманітність проблеми дослідження актуалізує проблему підготовки вчителя до роботи в сільській школі. Статті з означеної проблематики доповнюють джерельну базу дослідження трансформації вимог до вчителя сільської школи та вдосконалення змісту й форм його підготовки в радянську добу та в незалежній Україні складає (О.Савченко [67], А.Кузьмінський [43], О.Межирецький [56], Л.Присяжнюк [66], М.Козій [38], Л.Кондратенко [39], О.Киричук [35], С.Крисюк [41], М.Красовицький [40], Р.Скульський [69]).

Варто зазначити, що в джерельній базі радянської доби розвиток сільської школи розкривався достатньо односторонньо, на перший план виносились позитивні чинники – зростання шкільної мережі, типів загальноосвітніх шкіл, збільшення чисельності учнівської та колгоспної молоді [8, с.18–23]. Однак автори не розкривали суперечливих тенденцій розвитку сільської школи в означений період: взаємовплив колгоспного виробництва і школи на селі; збитки, що були нанесені селу в результаті непередбачених державних рішень про «переселення» та «зселення» мешканців сіл; закриття малочисельних шкіл та відкриття великих типових середніх шкіл із пришкільними інтернатами, що зумовлювало віддаленість учнів від школи.

У руслі проблеми дослідження в окреслених хронологічних межах проаналізовано міждисциплінарні праці, що розкривають вплив господарсько-галузевої діяльності на формування сільських поселень і формування шкільної мережі (М.Агафонов, С.Лавров) [1, с.122–129]. Уточнення соціальних засад розвитку сільської школи можливе за умов системного вивчення джерел із соціології та демографії. Для розв'язання завдань дослідження актуальним є виявлення пріоритетних чинників впливу на розвиток сільської школи в дослідженні «Теорія й політика народонаселення» (Д.Валентей), взаємозв'язки між стратегіями соціально-економічного розвитку УРСР на початку 70-х рр. XX ст. та розселенням людей, міграцією населення та демографічними змінами на селі відповідно до господарських планів радянської держави [13, с.20]; взаємозв'язки між специфікою розвитку економіки, підготовкою у сільській школі майбутніх робітників індустріальної сфери та демографічною картою сільської місцевості (Т.Грачов [19], С.Ковальов [37], Т.Заславська [30], А.Доценко [27]); шляхи вдосконалення в умовах демографічного спаду (В.Нікітенко) [62]; вплив демографічного чинника на збереження українського села (Г.Леонтьєва, О.Бражнікова, В.Живодьор [48]).

Для з'ясування демографічних чинників впливу на розвиток мережі сільських шкіл важливими є опубліковані результати досліджень науковців Академії наук України та Інституту економіки [14]. Політичні, економічні стратегії радянської держави щодо розвитку східних регіонів СРСР у 60-х – 80-х роках XX ст. були визначальними щодо переселення мешканців сіл у промислові центри. Ці процеси спричинили демографічну кризу в сільській місцевості. Стосовно УРСР «переміщення робочої сили на схід, зменшення частки сільського населення, швидкий ріст великих міст спричинив сильне старіння населення, зменшення народжуваності в містах та сільських поселеннях» [14, с.43]. Однак результати цих досліджень не були враховані в подальших стратегіях розвитку сільської школи та села загалом у радянську добу.

Для виявлення зв'язків між розвитком економіки, міграцією сільського населення у міста, підготовкою у сільській школі майбутніх кваліфікованих робітників індустріальної сфери, що вносили зміни у демографічну карту суспільства загалом та села зокрема, проаналізовано праці Т.Грачова, С.Ковальова [37, с.3–37], Т.Заславської, А.Доценко [30; 27, с.15–27].

У 1960–1970 рр. дослідники приділяли певну увагу проблемам впливу економіки на розселення сільського та міського населення. Державний курс на «зближення міста та села», «стирання граней» між ними був результатом і водночас перспективним прогностичним планом розвитку економіки індустріальних міст, що загострювало проблему вдосконалення освіти учнів сільських шкіл (В.Нікітенко) [62, с.99].

Відповідно до предмета дослідження проаналізовано дисертації, що розкривають дотичні проблеми сільської школи. Окремі аспекти дотичні до нашого дослідження висвітлено в дисертаційних дослідженнях з проблеми розвитку загальноосвітньої школи: трудова спрямованість освіти (1920-ті–1930-ті рр.), (С.Мазуренко) [52]; особливості становлення педагогічної освіти в Україні в радянську добу (В.Майборода) [53]; особливості й суперечності трудової підготовки учнів (друга половина XX ст.); здійснення трудового виховання в авторських школах (Н.Калініченко) [34]; педагогічні умови профільного навчання в школі сільської місцевості, варіативний характер проектування профільних шкіл (Н.Шиян) [78]; суперечності й тенденційність висвітлення проблем сільської школи в 50-х – 80-х роках XX ст. в періодичній пресі (Г.Щука) [79]; вплив завдань соціально-культурного будівництва на розвиток змісту освіти у сільських школах УСРР, 20-ті – 30-ті роки XX ст. (Ю.Багно) [4]; домінування зв'язку сільської школи з соціальним оточенням, природою; основні чинники розвитку освіти на державному та регіональному рівнях (В.Курило) [44]; педагогічні засади розвитку творчих здібностей учнів в умовах сільських шкіл різних структур (І.Волощук) [16]; соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні (М.Дарманський) [24];

теорія та практика освітнього шкільного округу (І.Осадчий) [63]; психолого-педагогічне проектування виховного процесу в сільській загальноосвітній школі (О.Коберник) [36]; особливості модернізації змістово-методичного забезпечення формування готовності сільських старшокласників до трудової діяльності в ринкових умовах (Р.Лучечко) [50]; особливості та суперечності залучення учнів до продуктивної праці в 50-х – 80-х роках ХХ ст., мотиваційні, соціально-економічні фактори входження в підприємницьку діяльність (С.Мельников) [57]; трудова підготовка учнів (С.Дем'янчук) [25]; педагогічні ідеї І.Ткаченка (А.Іванко [32], Г.Левченко [46], О.Максимчук [54]); вимоги до сільського вчителя, досвід школи О.Захаренка [31]; основи національного виховання, розвитку сільської школи (В.Кузь) [42]; особливості реалізації у змісті навчання принципу зв'язку з життям у другій половині 50-х років ХХ ст. (Л.Березівська) [6]; в контексті ідей національної школи на початку ХХ ст. (Л.Вовк [15], Н.Побірченко [64]).

Окрему групу джерельної бази становлять джерела документальні (опубліковані та неопубліковані), що регулювали розвиток сільської школи в Україні у другій половині ХХ ст.: інформаційні повідомлення, циркуляри, закони, накази, постанови Народного комісаріату освіти УСРР, Ради Міністрів СРСР з питань народної освіти в УРСР, ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР, Міністерства освіти (у різні роки – Міністерство народної освіти УРСР, Міністерство освіти України, Міністерство освіти і науки України), стенограми нарад директорів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти; опубліковані звіти керівних органів освіти; документи, збірники учительських з'їздів, нарад керівників освіти (сільських районів), де обговорювалися стратегічні напрями розвитку сільської школи (документи з фондів архівів): Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонди: № 166 Народний комісаріат освіти УСРР (НКО) (1918–1941 рр.), Міністерство освіти УРСР (1946–1988 рр.), Міністерство народної освіти (1988–1992 рр.), Міністерство освіти України (1992–2000 рр.), оп. 1, 3, 7, 9, 10, 15, 17, 18); Центрального державного архіву громадських об'єднань України (фонд №1 Центральний комітет Комуністичної партії України (1917–1991 рр.), оп. 1. Матеріали з'їздів, конференцій, пленумів ЦК Компартії України (1917–1971 рр.), оп. 2. Матеріали з'їздів, пленумів, зборів партійного архіву, нарад і засідань ЦК (1972–1991 рр.)); фонди Педагогічного музею України (м. Київ).

Джерела документальні: інструктивні листи, рішення опубліковані в офіційних виданнях керівних органів освіти, а саме: «Збірник наказів та розпоряджень НКО УРСР» (1939–1961), «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1962–1988), «Інформаційний збірник наказів та інструкцій Міністерства народної освіти УРСР» (1989–1992), «Інформаційний збірник Міністерства народної освіти України» (1993–1997), «Інформаційний збірник Міністерства освіти України» (1998–1999), «Зібрання постанов уряду України» (1991–1996), «Збірник урядових нормативних актів України» (1997–1999), статистичні матеріали Міністерства освіти України (1993–2000), що дало можливість з'ясувати сутності розвитку мети, змісту, методичного забезпечення розвитку сільської школи на селі та особливостей професійної підготовки вчителя для роботи в сільській школі в різні періоди.

Значний пласт наших пошуків складають масові джерела: статистичні звіти Міністерства освіти УРСР, Міністерства народної освіти УРСР; статистичні матеріали (збірки), звіти Міністерства освіти і науки України.

У дослідженні механізмів регулювання розвитку сільської школи в означених хронологічних межах чільне місце посідають джерела не масові: промови керівників держави і партії, тексти доповідей.

Для виявлення сутності позитивного педагогічного досвіду різних років значне місце відводимо джерелам оповідним: описи діяльності авторських шкіл, авторські методики, досвід вчителів-новаторів, зокрема: матеріали з досвіду роботи Богданівської середньої школи Знам'янського району Кіровоградської області, Сахнівської середньої школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської області; рукописи з особистих архівів І.Ткаченка, О.Захаренка; рукописи з досвіду роботи Новопокровської середньої школи Солонянського району Дніпропетровської області. До джерел особового походження відносимо матеріали із особистого архіву директора роботи Новопокровської середньої школи Солонянського району Дніпропетровської області В.Сиволюба та інших сільських шкіл.

Джерела підручникотворення. Для виявлення особливостей навчально-методичного забезпечення розвитку сільської школи в означених хронологічних межах здійснено огляд значного пласту підручників, збірників вправ, дидактичних матеріалів для учнів сільських шкіл.

У дослідженні використано електронні джерела (веб-портали) для оптимізації вибірки досліджень сучасних авторів із дотичних до дослідження проблем; уточнення нормативно-правової бази, методичного забезпечення сучасної сільської школи (веб-сайт Міністерства освіти і науки України).

Висновки... Викладений у статті матеріал не вичерпує всього обсягу історіографічної та джерельної бази з окресленої проблеми дослідження. Виокремлені підходи, принципи, окремі узагальнення відображають основні концепти історико-педагогічного дослідження. Однак, багатоплановість теми, її недослідженість залишають окремі аспекти для подальших розвідок.

Список використаних джерел та літератури:

1. Агафонов М. Т. Территориально-отраслевая структура хозяйства и формирование внутриобластных систем расселения / М. Т. Агафонов, С. Б. Лавров // Проблемы урбанизации и расселения. – М., 1976. – С. 122–129.
2. Адаменко О. В. Українська педагогічна думка в другій половині ХХ століття / Олена Вікторівна Адаменко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 703 с.
3. Аніщенко О. В. Наукові дослідження з історії професійної освіти та історії педагогіки: методичні рекомендації науковцям-початківцям / Олена Валеріївна Аніщенко. – Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. – 49 с.
4. Багно Ю. М. Соціально-культурні компоненти навчально-виховного процесу сільської початкової школи в Україні (20-початок 30-х рр. ХХ століття) : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Ю. М. Багно; ЖДУ ім. І. Франка; Наук. кер. д-р пед. наук Пустовіт Г. П. – Житомир, 2009. – 20 с.
5. Беляев А. М. Научно-исследовательский институт педагогики Украинской ССР / А. М. Беляев, С. У. Гончаренко, А. Г. Дзевирин. – К. : Вища шк., 1976. – 110 с.
6. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : [моногр.] / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки АПН України. – К. : Богданова, 2008. – 406 с.
7. Березняк Є. С. Про перспективу розвитку сітки шкіл та їх організаційну структуру / Є. С. Березняк // Радянська школа. – 1962. – № 3. – С. 62–65.
8. Березняк Є. С. Школи робітничої селянської молоді – на рівень зрослих вимог / Є. С. Березняк // Радянська школа. – 1958. – № 8. – С. 18–23.
9. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : [моногр.] / Валерій Юхимович Биков. – К. : Атака, 2008. – 684 с.
10. Білодід І. К. На шляху перебудови школи / Іван Костянтинівч Білодід. – К. : Рад. шк., 1959.
11. Бондар А. Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917 – 1967) / Андрій Данилович Бондар. – К. : Вид-во Київського університету, 1968. – 227 с.
12. Бурлака Я. З історії вітчизняної педагогіки: завдання, пошуки, проблеми / Я. Бурлака, Ю. Руденко // Рідна школа. – 1992. – № 1. – С. 7–13.
13. Валентей Д. И. Теория и политика народонаселения / Дмитрий Игнатьевич Валентей. – М. : Высш. шк., 1967. – 184 с.
14. Влияние социально-экономических факторов на демографические процессы / [отв. ред. В. С. Жученко, В. С. Стешенко]. – К. : Наук. думка, 1972. – 238 с.
15. Вовк Л. П. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні (етапи і особливості) / Людмила Петрівна Вовк. – К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. – 178 с.
16. Волощук І. С. Педагогічні основи розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах сільської загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / І. С. Волощук. – К., 1998. – 40 с.
17. Гончаренко С. У. Середня освіта – кожному громадянину / С. У. Гончаренко, Ю. А. Омельченко. – К. : Рад. школа, 1979. – 125 с.
18. Гончаренко С. У. Науково-технічний прогрес і вдосконалення змісту середньої освіти в процесі здійснення реформи школи / Семен Устимович Гончаренко // Рад. шк. – 1985. – № 1. – С. 63–69.
19. Грачев Т. С. Региональные аспекты развития обслуживания в Украинской ССР / Т. С. Грачев // Проблемы региональной экономики и размещения производительных сил. – М., 1979. – С. 63–71.
20. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / Михайло Семенович Гриценко ; [ред. С. А. Литвинова]. – К. : Рад. шк., 1966. – 260 с.
21. Грищенко М. М. Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади / Микита Минович Грищенко. – К. : Т-во для поширення політ та наук. знань в УРСР, 1957. – 132 с.
22. Гупан Н. М. Джерельна база історії педагогіки: пошук підходів до систематизації / Нестор Миколайович Гупан // Рідна школа. – 2013. – № 8/9. – С. 67–70.
23. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Нестор Миколайович Гупан. – К. : АПН, 2002. – 223 с.
24. Дарманський М. М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні / Микола Миколайович Дарманський. – Хмельницький : Поділля, 1997. – 384 с.
25. Дем'янчук С. П. Трудова підготовка учнів загальноосвітніх закладів України (1945–1999 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. П. Дем'янчук. – Івано-Франківськ, 2000. – 16 с.
26. Джуриинский А. Н. Педагогика : история педагогических идей : учеб. пособие / Александр Наумович Джуриинский. – М. : Пед. о-во России, 2000. – 352 с.
27. Доценко А. І. Регіональне розселення : проблеми та перспективи / Анатолій Іванович Доценко. – К. : Наук. думка, 1994. – 194 с.
28. Дробязко П. И. Исследование научно-педагогических проблем организации повышения квалификации учителей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / П. И. Дробязко. – К., 1976. – 29 с.

29. Дьомін А. І. Навчально-практичні роботи в учнівській виробничій бригаді / А. І. Дьомін, В. З. Моцак. – К. : Рад. шк., 1976. – 102 с.
30. Заславская Т. И. Социально-демографическое развитие села: региональный анализ / Т. И. Заславская, И. И. Беленькая, И. Б. Мучник. – М.: Статистика, 1980. – 343 с.
31. Захаренко О. А. Поради колезі, народжені в школі над Россю: Роздуми педагога / О. А. Захаренко. – Черкаси : Агрополіс, 2002. – С. 3.
32. Іванко А. Б. Освітня діяльність та педагогічна спадщина І. Г. Ткаченка (1919–1994) / Андрій Борисович Іванко. – Кіровоград : Кіровоград. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти, 2006. – 187 с.
33. Історія селянства Української РСР : у 2-х т. – К. : Наукова думка, 1967. – Т. 2. – 534 с.
34. Калініченко Н. А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX – XX століття : [моногр.] / Надія Андріївна Калініченко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. – 744 с.
35. Киричук О. В. Проблеми та перспективи розвитку психолого-педагогічної науки в Україні / Олександр Васильович Киричук // Післядипломна освіта педагогічних кадрів: проблеми розвитку : матеріали звіт. наук. конф., Київ, 31 жовт. – 1 листоп. 1996 р. – К., 1996. – С. 3–8.
36. Коберник О. М. Психолого-педагогічне проектування виховного процесу в сільській загальноосвітній школі : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / О. М. Коберник. – К., 2000. – 34 с.
37. Ковалев С. А. Сельское расселение / Сергей Александрович Ковалев. – М. : МГУ, 1963. – 372 с.
38. Козій М. К. Розвиток середньої педагогічної освіти в Україні (1945–1990 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. К. Козій. – К., 1994. – 22 с.
39. Кондратенко Л. И. Проблемы формирования профессионального мастерства учителя в теории педагогики и практике работы педвуза и школы (конец 50-х – начало 80-х гг.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. И. Кондратенко. – К., 1988. – 24 с.
40. Красовицкий М. Ю. От педагогической науки к практике / М. Ю. Красовицкий, Т. И. Беседа, А. В. Сердюк. – К. : Вища шк., 1995. – 191 с.
41. Крисюк С. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944–1995 рр.) / Степан Васильович Крисюк. – Л. : Львів. обл. наук.-метод. ін.-т освіти, 1997. – 206 с.
42. Кузь В. Г. Сільська школа, сільський вчитель ХХІ століття / Володимир Григорович Кузь // Зб. наук. пр. Укр. держ. пед. ун-ту. – К., 2000. – С. 145–155.
43. Кузьмінський А. І. Місце університету в системі підготовки працівників освіти для сільської місцевості / Анатолій Іванович Кузьмінський // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. – К., 2002. – Вип. 3. – С. 16–19.
44. Курило В. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки східноукраїнського регіону в ХХ столітті : дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 / Віталій Степанович Курило. – К., 2000. – 507 с.
45. Курило В. С. Освіта і педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті / Віталій Степанович Курило. – Луганськ : ЛДПУ, 2000. – 460 с.
46. Левченко Г. Є. Іван Ткаченко – фундатор продуктивної праці / Григорій Євменович Левченко // Пед. газета. – 2004. – № 7. – С. 1–2.
47. Леонов М. П. Влияние размещения общеобразовательных школ и их структуры на эффективность образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук / М. П. Леонов. – М., 1969. – 24 с.
48. Леонтьева Г. Г. Сільські школи : проблеми збереження та розвитку на початку третього тисячоліття / Г. Г. Леонтьева, О. О. Бражникова. – Суми : СумДПУ, 2001. – 56 с.
49. Луцик Д. В. Літопис педагогічної думки в Україні / Д. В. Луцик, Т. О. Логвиненко. – Дрогобич : Видав. фірма «Відродження», 1999. – 158 с.
50. Лучечко Р. І. Формування готовності старшокласників сільських шкіл до трудової діяльності в умовах ринкових відносин : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Р. І. Лучечко. – К., 1994. – 24 с.
51. Любар О. Історія української школи і педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Г. Федоренко. – К. : Знання, 2003. – 449 с.
52. Мазуренко С. Г. Трудова спрямованість навчання в загальноосвітніх школах України (1920–1937 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Світлана Григорівна Мазуренко. – К., 2004. – 223 с.
53. Майборода В. К. Становлення та розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні (1917–1992 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В. К. Майборода. – К., 1993. – 58 с.
54. Максимчук О. В. Система трудового виховання в педагогічній спадщині І. Г. Ткаченка : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. В. Максимчук. – Кривий Ріг, 2002. – 23 с.
55. Марочко В. Репресовані педагоги України : жертви політичного терору (1929-1941) / В. І. Марочко, Г. Хіллїг. – К. : Наук. світ, 2003. – 320 с.
56. Межирицький О. Я. До питання підготовки сільського вчителя малокомплектної школи / Олександр Якович Межирицький // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки. – Луганськ, 2005. – Вип. 7 (87). – С. 218–229.
57. Мельников С. В. Організаційні форми і методи залучення сільських школярів до підприємницької діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сергій Володимирович Мельников. – К., 1997. – 178 с.
58. Михайлов Ф. Т. Некоторые теоретические проблемы политехнического образования / Феликс Трофимович Михайлов // Сов. педагогика. – 1975. – № 3. – С. 53–59.
59. Моцак А. Е. Сельскохозяйственные машины и технология механизированных работ : учеб. пособие для 9–10 кл. / А. Е. Моцак, В. З. Моцак. – К. : Рад. шк., 1975. – 231 с.
60. Народна освіта і педагогічна думка в Українській РСР : (1917 – 1967) : [моногр.] / А. Д. Бондар, О. Г. Дзеверін, Б. С. Кобзар [та ін.]. – К. : Рад. шк., 1967. – 482 с.

61. Научно-исследовательский институт педагогики Украинской ССР (1926–1976). – К. : Вища школа, 1976. – 112 с.
62. Никитенко В. В. Демографический анализ поколений / Владислав Владимирович Никитенко. – М. : Статистика, 1989. – 140 с.
63. Осадчий І. Г. Освіта сільського регіону: теорія і технологія управління розвитком / Іван Григорович Осадчий. – К. : Шкіл. світ, 2005. – 260 с.
64. Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських громад (II пол. XIX – поч. XX ст.) / Наталія Семенівна Побірченко. – К. : Наук. світ, 2002. – 331 с.
65. Пометун О. Нові підходи до вивчення змісту реалізації реалістичної освіти в школах України / О. Пометун, Г. Фрейман // Історія в школах України. – 2000. – № 1. – С. 2–7.
66. Присяжнюк Л. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації колективних форм роботи учнів сільських малочисельних шкіл : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Присяжнюк Л. А. – Вінниця, 2009. – 21 с.
67. Савченко О. Я. Врахування у підготовці вчителя ситуації розвитку сучасної сільської школи / Олександра Яківна Савченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 139–142.
68. Селиванов В. С. Перспективы развития сети сельских общеобразовательных школ / Владимир Семенович Селиванов // Сов. педагогика. – 1976. – № 8. – С. 63–67.
69. Скульський Р. П. Удосконалення змісту освіти в установах підвищення кваліфікації вчителів / Роман Павлович Скульський // Актуальні проблеми безперервного підвищення кваліфікації педагогічних кадрів України в умовах становлення національної школи : тези звіт. наук. конф. Центр. ін-ту удосконалення учителів. – К., 1992. – С. 7–8.
70. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення : навч.-метод. посіб. / Богдан Михайлович Ступарик. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.
71. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / Ольга Василівна Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
72. Сухомлинський В. Духовний світ школяра / В. Сухомлинський. Вибрані твори (Зовнішнє середовище – визначальний фактор духовного життя школярів) : в 5-ти томах. – Т.1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 209–400.
73. Сухомлинський В. О. Особлива місія / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 418–422.
74. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа // Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 4. – С. 7–389.
75. Сухомлинський В. О. Природа, праця, світогляд / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 551–56.
76. Ткаченко І. Г. Школа селу / І. Г. Ткаченко // Кіровоградська правда. – 1976. – № 84. – (10 квіт.). – С. 3.
77. Ткаченко І. Г. Богданівська середня школа ім. В. І. Леніна / Іван Гурович Ткаченко. – К. : Рад. шк., 1975. – 276 с.
78. Шиян Н. І. Дидактичні засади профільного навчання у загальноосвітній школі сільської місцевості : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09 / Н. І. Шиян. – Х., 2005. – 34 с.
79. Щука Г. П. Проблеми розвитку сільської школи в українській педагогічній пресі в 50-80-ті роки XX століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Г. П. Щука. – Луганськ, 2007. – 20 с.
80. Ярмаченко М. Д. Продуктивна праця учнів / Микола Дмитрович Ярмаченко // Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К., 2001. – С. 369–370.

Аннотація

Г.І.Іванюк

Подходы к отбору источниковой базы исследования социально-педагогических основ развития сельской школы в Украине (вторая половина 50-х – 90-е гг. XX ст.)

В статье раскрыты основные подходы и принципы к отбору историографии исследования по теме «Социально-педагогические основы развития сельской школы в Украине (вторая половина 50-х – 90-е гг. XX ст.)». Проанализированы современные подходы к анализу и отбору историографии историко-педагогических исследований. Выделены существенные особенности исследований социально-педагогических основ развития сельской школы и их многоплановость, что определяет необходимость совершенствования междисциплинарного подхода к отбору источников. Автор отходит от формационного подхода к отбору источников исследования. Они классифицированы и представлены по отдельным группам: источники историографического характера, источники документальные, источники повествовательные и личного происхождения, источники массовые, источники учебников и электронные источники.

Ключевые слова: база источников, историография, подходы, принципы, развитие сельской школы, социально-педагогические основы.

Summary

H.I.Ivanyuk

Approaches to the Selection of the Source Base of the Research of Social-Pedagogical Bases of Development of the Rural School in Ukraine (the Second Half of 1950-s – 1990-s)

Basic approaches and principles in the selection of historiography of the research on the topic «Socio-pedagogical principles for the development of rural schools in Ukraine (the second half of 1950-s – 1990-s)» are revealed in the article. The current approaches to the analysis and selection of historiography of historic-pedagogical researches are analyzed. The essential features of research of social-pedagogical bases of the development of rural schools, and their diversity are singled out, that determines the necessity to improve interdisciplinary approach to the selection of

sources. The author moves away from the formation approach to the selection of source base of the study. They are classified and presented according to separate groups: historiographical sources, documentary sources, narrative sources and sources of personal origin, mass sources, textbooks sources and electronic sources.

Key words: *source base, historiography, approaches, principles, development of rural schools, social and pedagogical principles.*

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК78.2У+78.471

К.П.ІВАХОВА,

*кандидат мистецтвознавства
(м.Хмельницький)*

Історико-мистецтвознавчі та художньо-дидактичні дослідження фортепіанної творчості Мирослава Скорика

Здійснюється аналіз історико-мистецтвознавчих та художньо-дидактичних досліджень фортепіанної творчості видатного композитора сучасності Мирослава Скорика як навчального матеріалу для студентів музичних навчальних закладів. Характеризуються наукові публікації, в яких висвітлюються жанрово-стилістичні, образно-тематичні, виконавсько-інтерпретаційні, художньо-дидактичні особливості фортепіанних творів, а також генетичні, родинні, регіональні і національні передумови формування його світогляду і музичної культури. Звертається увага на визначенні ролі і місця фортепіанної творчості М.Скорика у традиціях вітчизняної і світової музичної культури.

Ключові слова: *Мирослав Скорик, фортепіанна творчість, дидактика, музична мова, традиції і новаторство, академізм, фольклоризм, джазовість постмодернізм.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Мирослав Скорик – один з видатних музичних педагогів і композиторів сучасності. Музикознавча, педагогічна література в значній мірі визначила новаторську природу фортепіанної творчості Мирослава Скорика, його стильової еволюції, самобутньо-індивідуальне осмислення провідних авангардних течій сучасності, органічний зв'язок з національними витоками та класичними традиціями видатних композиторів класичної музики (Бах, Стравінський, Барток, Прокоф'єв, Хіндеміт). З художньо-дидактичної сторони слід враховувати, що фортепіанна творчість Мирослава Скорика поставила в українській музиці нові образно-тематичні й жанрово-стильові акценти, викристалізувала якісно нові тенденції естетики неофольклоризму, неокласицизму, полістилістики, вплинула на розвиток естетики постмодернізму. У його фортепіанній музиці поєднуються масштабність і витонченість музичної мови, а спектр традиційних витоків його композиторського мислення пов'язаний як з національною композиторською школою, так і з європейським музичним авангардом ХХ сторіччя, що репрезентує українську композиторську школу на рівні європейської музичної культури. Але узагальненого розгляду розрізнених наукових праць з питань скориківського піанізму немає.

Формулювання цілей статті... Все це актуалізує проблему, обґрунтовує мету і визначає завдання щодо здійснення системного аналізу історико-мистецтвознавчих та художньо-дидактичних досліджень фортепіанного артефакту М.Скорика.

Виклад основного матеріалу... Цікаві міркування щодо фортепіанної творчості Мирослава Скорика містяться у монографіях професора Любові Кияновської «Мирослав Скорик: творчий портрет композитора у дзеркалі епохи» [1] та «Мирослав Скорик: людина і митець» [2], а також у деяких інших її працях. Любов Олександрівна досліджує основні етапи творчої діяльності композитора, подає узагальнюючі характеристики його основних творів, підкреслює художнє значення його фортепіанної музики. У її працях виокремлюються генетичні, родинні, регіональні і національні передумови формування світогляду і музичної культури композитора. Окремий розділ книги Л.Кияновська присвячує аналізу стильових особливостей музики М.Скорика. Подаються списки оригінальних опублікованих творів, видатних творів інших композиторів, відредагованих та перекладених для фортепіано та різних складів інструментів М.Скориком, теоретичних праць композитора, публікацій, в яких висвітлюється його творчість.

Різні аспекти творчості композитора висвітлені в статтях, що 1999 року ввійшли до збірки статей, підготовлених з нагоди його ювілею [3].

Ще однією подібною великою збіркою став у 2000 році 10-й випуск «Наукового вісника» Національної музичної академії України ім.П.І.Чайковського як збірник наукових праць українських музикознавців про педагогічну діяльність та авторську творчість Мирослава Скорика.